

Een Hollandse sigarenpijp uit de 18^e eeuw

Ron de Haan en Arjan de Haan

Dit artikel beoogt aan de hand van de beschrijving van zeven losse vondsten een beter inzicht te verkrijgen over een totaal nieuw en onbekend product.

Het gaat hier om een pijp die compleet ca. 26 cm lang, en licht conisch van vorm is. De "kop" en de steel liggen in elkaars verlengde en doen in feite sterk denken aan een sigarenpijp uit de laat 19^e eeuw.

Ondanks het feit dat er gezien de uitzonderlijke vorm van deze pijp geen mogelijkheid is via het bekende modellen overzicht (typologie) tot een globale datering te komen, blijven er toch enige manieren over die tot een datering kunnen leiden b.v.;

- Aan de hand van een gesloten vondstcomplex. Hierbij denken we bijvoorbeeld aan een stortlaag, een beerput of een gezonken schip.
- Via archivalisch onderzoek.
- Via merken op de desbetreffende pijp, denk aan merk, naam en plaats.

Voor alle vondsten geldt in ieder geval het laatste punt; de pijpen zijn gemerkt met "gekroonde 73", en voorzien van de tekst "A. VAN HOUTEN" en "IN GOUDA". Drie van de pijpen komen uit gesloten vondstcomplexen.

De geschiedenis

Arij van Houten was de eerste die het merk "gekroonde 73" plaatste op z'n pijpen, en wel van 1745 tot 1769. Gedurende deze periode woonde en werkte hij in Gouda. Na zijn dood voerde zijn weduwe Catharina van den Berg het merk nog 4 jaar tot in 1773. Hun zoon, Andries van Houten, nam in 1773 het merk over en voerde dit tot 1802 waarna zijn weduwe Geesje Emand het tot 1811 in haar bezit had. Gedurende deze periode verhuurde zij het merk aan Arij Proefhamer. In 1811 werd het merk zijn eigendom.

Arij en Andries van Houten waren pijpmakers die vooral bijzondere, hoogwaardige, en kostbare pijpen maakten. Uit hun werkplaats zijn dan ook vele reliëfpijpen met verschillende voorstellingen bekend. Zo lieten zij bijvoorbeeld hun politieke voorkeur (zij waren orangisten) duidelijk tot uiting komen op hun pijpen. Er is o.a. een pijp van Arij van Houten bekend met de tekst: "Vivat de jonge Erfprins Graaf van Buren". Een ander voorbeeld zijn pijpen die in het teken staan van de vrede van Aken.

Zij waren dan ook de aangewezen personen om iets nieuws als eerste op de markt te brengen.

Natuurlijk was hun afzetgebied niet groot, de pijp zal kostbaar geweest zijn en de vraag gering. Er zullen niet zoveel mensen zijn geweest die als eerste zo'n nieuwe "trend" durfden op te pakken.

Afbeelding 1: Pijp uit de voormalige collectie van Alexander Ziegler

De toepassing

De vraag die zich dan ook opdringt is; waar hebben we hiermee te maken, is dit nu een "sigarenpijp" of gewoon een uitzonderlijke "tabakspijp".

Afbeelding 2: Pijp uit collectie SECAR

Het stoppen van deze pijp als "tabakspijp" zal een ware klus geweest zijn. In tegenstelling tot de grote ketelopening van de meer gangbare modellen zoals het ovoïde -, en het zijmerkmodel, is de opening van deze pijp niet meer dan 1 cm. Dit, in combinatie met de dunne ketelwand maakte dat de kans dat er een scherp uitbrak groot was. Tevens zit de tabak door de nauwe, conische vorm van de pijp al snel vast. Bovendien, de pijp met een pijpenwroeter weer schoonmaken zal ook niet eenvoudig geweest zijn; je blijft de tabak met de wroeter aandrukken omdat je niet achter de tabak kan komen.

De vraag dient zich dan ook aan of het hier dan om een "sigarenpijp" gaat. In de 18^e eeuw werden er al volop sigaren gerookt en de kans dat iemand hiervoor een "mondstuk" in klei heeft gemaakt is natuurlijk vrij groot. Maar als de pijp gebruikt werd als "sigarenpijp" blijft wel het probleem dat als de sigaar iets te vast werd aangedrukt er ook zomaar een scherp aan de bovenkant kon uitbreken. Het nut van de 26 cm lengte van de pijp is voor beide toepassingen gelijk; de rook werd gekoeld wat het rook genot verhoogde.

De vondsten

In de collectie van de Archeologische Dienst Amsterdam bevinden zich twee exemplaren. Beide zijn gevonden in beerputten op het Waterlooplein gedurende de opgravingen van

1981/1982. De eerste vondst is de meest spectaculaire. Hij komt uit beerput 58 (Asd/Wlo D 220 beerput 58) en was in eerste instantie slechts een fragment.

Als vrijwillig medewerker heb ik in de periode 1981-1983 de pijpvaardsten uit alle beerputten van het Waterlooplein geïventariseerd. Waar mogelijk heb ik complete pijpen samengesteld uit de vele steel fragmenten. Hierdoor bevinden zich tegenwoordig complete exemplaren van de meeste typen pijpen uit de 17^e en 18^e eeuw in de collectie van de Archeologische Dienst Amsterdam.

Na veel pas-, en meetwerk lukte het om óók de conische buis pijp te completeren. Deze pijp bleek compleet 26 cm. lang te zijn.

Later is in een tweede beerput (Asd/Wlo D 303 beerput 92) nog een tweede fragment gevonden welke niet te completeren was. Het interessante aan deze vondst is dat de decoratie spiegelbeeldig is in vergelijking met de andere vondsten. Dit houdt in dat er minimaal 2 verschillende mallen gebruikt zijn.

Een van de meest complete exemplaren heb ik kunnen bemachtigen via bemiddeling van het Pijpen Museum in Ruhla. Deze pijp komt uit de collectie van Alexander Ziegler. Dit exemplaar is 21,5 cm lang, en mist 4,5 cm van het mondstuk.

Een vierde exemplaar bevindt in de collectie van de Sint Eustatius Historical Foundation op Sint Eustatius. Dit pijp fragment is opgedoken in de haven van Sint Eustatius en is 13,5 cm lang. Dit exemplaar werd mij onder de aandacht gebracht door David Higgins.

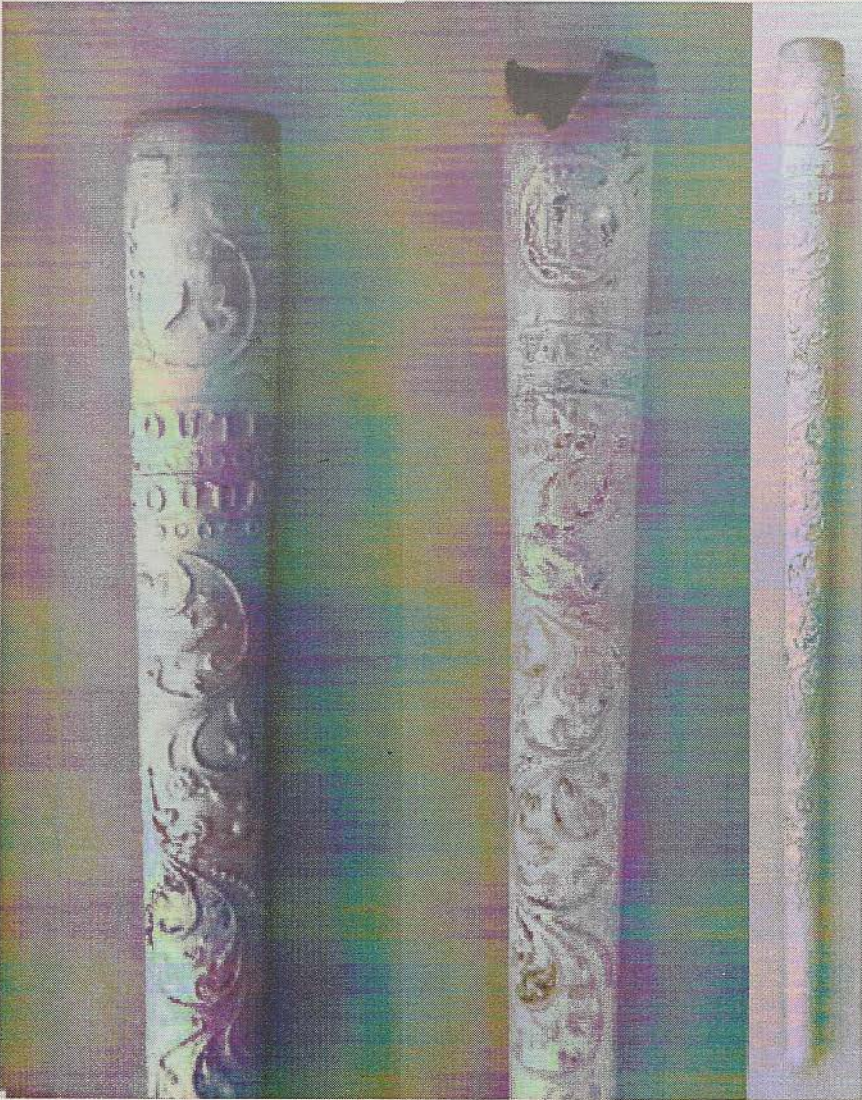
Met dank voor de foto's en aanvullende gegevens, Dr. R. Grant Gilmore III directeur van het SECAR (Het St. Eustatius Center for Archaeological Research en Eustatius Historical Foundation).

Een vijfde fragment is in het bezit van een Amsterdamse verzamelaar. Het gaat hier ook om een beerput vondst van de Keizersgracht in Amsterdam. Dit exemplaar is 19,5 cm lang.

Een zesde fragment is in het bezit van een Haarlemse verzamelaar. Dit exemplaar is gevonden in een slotgracht van het kasteel; HET OUDE SLOT in Heemstede, en heeft een lengte van 5 cm.

Het zevende en laatste fragment is reeds in de zeventiger jaren gevonden in een ophogingslaag in de buurt van Den Haag.

De pijpen die afkomstig zijn uit de verschillende beerputten zijn tot op heden de enigen die ons aan de hand van de gesloten vondstcomplexen inzicht in de datering kunnen geven.

Afbeelding 3: Pijp afkomstig uit een beerput van de Keizersgracht in Amsterdam

De eerste pijp is afkomstig uit een beerput die de volledige 18^e eeuw beslaat, en de Archeologische Dienst Amsterdam heeft deze put dan ook gedateerd tussen 1725 en 1805. Het tweede fragment is nauwkeuriger te dateren tussen 1725 en 1775. Ook de vijfde pijp valt te plaatsen in het 2^e/3^e kwart van de 18^e eeuw. Alle drie de pijpen komen uit beerputten die "rijk" zijn en dat is mijns inziens ook niet verwonderlijk daar dit product van hoge kwaliteit is en uitzonderlijk van vorm en natuurlijk ook nog eens in bijna volledig reliëf is uitgevoerd.

Afbeelding 4: Pijpen uit de voormalige collectie Ziegler (links) en Keizersgracht (rechts)

Conclusie

Aangezien de vrijwel totale productie van vader en zoon van Houten binnen de datering van de vondstcomplexen valt, is het onmogelijk om te bepalen wie van de twee als eerste begonnen is met productie van deze uitzonderlijke pijp

Gezien het feit dat er 2 mallen bekend zijn, en dat verscheidene producten flinke slijtage van de mal laten zien, kunnen we vaststellen dat het om een succesvol product gaat. We kunnen er dan ook alleen maar naar gissen waarom er niet meerdere pijpen van dit model bekend zijn.

Gezien de datering van deze pijp kunnen we stellen dat dit de vroegst bekende sigarenpijp is van Hollandse makelij.

Literatuur

- Duco, D.H., 2003. Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda.
Haan, R.J. de. Verslag en inventarisatie kleipijp vondsten Waterlooplein 1981-1982.